

תרגיל 2 – אלגוריתמים בביולוגיה חישובית

תיאור המודל:

בחרנו לממש מודל מרקוב חבוי (HMM – Hidden Markov Model) למטרת התרגיל – זיהוי אזורי CpG ב-DNA, בדומה למודל שלמדנו בכיתה.

בחרנו במודל זה מכיוון שהמודל תואם למבנה הנתונים שלנו – במודל HMM המצבים החבויים מייצגים מאפיינים מבניים בגנום שאינם נצפים ישירות. קיומם של איי CpG הוא תכונה סמויה, אך ניתן להסיק עליהם דרך רצפי ה-DNA. לכן, מודל מרקוב חבוי הוא כלי נוח ומתאים לזיהוי איי CpG – בזכות היכולת שלו לדמות מצבים חבויים, לשמר הסתברויות מעבר ופליטה, ולהתמודד עם רעש ונתונים לא שלמים.

המודל מבצע אימון על בסיס זוגות של נתוני DNA והתיוגים שלהם, באמצעות מודל ה-HMM שבו נלמדים הסתברויות המעבר והסתברויות הפליטה. לאחר מכן מתויג קובץ פלט חדש באמצעות הפרמטרים שוערכו בשלב האימון – בעזרת אלגוריתם ויטרבי שמטרתו למצוא את רצף המצבים (C/N) הסביר ביותר עבור הנתונים החדשים. אלגוריתם ויטרבי מיישם חישוב דינאמי (Dynamic Programming) כדי למקסם את ההסתברות לרצף המצבים שנבחר עבור התצפית (רצף ה-DNA).

המודל מורכב מהרכיבים הבאים:

1. שני מצבים חבויים (States):

- C – מצב המייצג אזור אי CpG.

- N – מצב המייצג אזור שאינו אי CpG.

נניח שכל מצב מקושר להסתברות פליטה של בסיסי ה-DNA.

2. תצפיות (Observations):

- התצפיות הן רצפים של האותיות {A,T,G,C,N} כך שארבע האותיות הראשונות מייצגות את בסיסי הדנ"א ואות N מייצגת פער בתצפית.

3. הסתברויות התחלה (Start Probabilities):

- הסתברות התחלתית עבור כל מצב:

$$P_0(S = C), P_0(S = N)$$

4. הסתברויות מעבר (Transition Probabilities):

- הסתברויות המעבר בין המצבים: $P(S_t | S_{t-1})$, עבור כל צמד מצבים.

5. הסתברויות פליטה (Emission Probabilities):

- הסתברויות הפליטה עבור כל מצב: $P(O_t|S_t)$, כאשר O_t הוא הבסיס ה-t ברצף הדנ"א.

הגדרת הפרמטרים במודל:

פרמטרים:

- π – וקטור הסתברויות התחלה.

- A – מטריצת הסתברויות מעבר.

- B – מטריצת הסתברויות פליטה.

חישוב הפרמטרים:

- וקטור הסתברויות התחלה – π :

נחשב את שכיחות המצבים הראשוניים ברצף המוערכים (מספר הפעמים שכל מצב מופיע כמצב ראשון חלקי מספר הרצפים הכולל).

- מטריצת הסתברויות מעבר – A:

נחשב את היחס בין המעברים בין כל מצב S_i למצב S_j , לחלק למספר הכולל של מעברים מהמצב S_i .

$$P(N) = \frac{\text{count}(N \rightarrow C)}{\text{count}(N \rightarrow C \text{ or } N)} \quad \text{לדוגמה:}$$

- מטריצת הסתברויות פליטה – B:

נחשב את היחס בין שכיחות כל תצפית O_t במצב S, לחלק למספר הכולל של תצפיות במצב S.

$$P(C) = \frac{\text{Frequency of } A \text{ in state } C}{\text{Total occurrences of state } C} \quad \text{לדוגמה:}$$

לימוד הפרמטרים:

1. איסוף הנתונים:

- נשתמש בקובץ fasta שניתן לנו במסגרת התרגיל ובקובץ התיוגים המתאים.
- על מנת להגדיל את סט האימון שלנו הפכנו את הרצפים המופיעים בקובץ fasta- והתאמנו לכך את התיוגים המופיעים בקובץ התיוגים וכך קיבלנו סט אימון בגודל כפול.

2. שיערוך פרמטרים :

- כאמור, נעשה שימוש באומדן נראות מירבית (MLE) באופן הבא :

$$\hat{A}_{i,j} = \frac{\text{count}(S_i \rightarrow S_j)}{\sum_j \text{count}(S_i \rightarrow S_j)}$$

$$\hat{B}_{i,k} = \frac{\text{Frequency of } O_k \text{ in state } S_i}{\sum_k \text{number of emission in state } S_i}$$

הנחות המודל :

1. תכונת המרקוביות :

במודל אנחנו מניחים כי הסתברות של מצב תלויה רק במצב הקודם, כלומר :

$$P(S_{t-1}) = P(S_t | S_{t-1}, S_{t-2}, \dots, S_0)$$

2. תכונת עצמאות הפליטות :

ההנחה היא שהפליטה תלויה רק במצב הנוכחי ולא במצבים או תצפיות אחרים, כלומר :

$$P(S_t) = P(S_t, O_{t-1}, \dots)$$

3. ההנחה כי הנתונים המתויגים מספיק גדולים לייצג את ההתפלגות האמיתית של המעברים והפליטות.

אופטימליות של הפרמטרים

מטריצות ההסתברויות הנלמדות לפי אומדן הנראות המירבית הם האופטימליים בהנחה שאכן המדגם שלנו מייצג את ההתפלגויות בעולם האמיתי.

יתרון של השיטה שממומשת בתרגיל היא בפשטות החישובית, אך היא תלויה בגודל ואיכות הנתונים. ולכן, במדגם קטן או במדגם מוטא נצפה שיהיו שגיאות באומדנים.

תהליך בחירת התיוגים בהינתן המודל :

כדי לבחור את התיוגים עבור התצפיות, נשתמש באלגוריתם ויטרבי (Viterbi Algorithm), שהוא אלגוריתם דינאמי למציאת רצף המצבים הסביר ביותר במודל מרקוב חבוי.

שימוש באלגוריתם ויטרבי :

1. אתחול :

- חישוב ההסתברות להתחיל במצב S_1 ולהפיק את O_1 :

$$\delta_1(s) = P_1(O_1, S = s) \cdot P_1(S = s), \text{ where } s \in \{C, N\}$$

ונבחר את המצב שמקבל את ההסתברות הגבוהה יותר בחישוב זה.

2. שלב החישוב:

עבור כל תצפית O_t ולכל מצב s , נחשב את ההסתברות המצטברת המקסימלית שהמצב s ב- t מגיע מרצף מצבים אפשרי קודם:

$$\delta_t = (P_t(S = s) \cdot P(S_{t-1} = s') \cdot \delta_{t-1}(s'))$$

ז"א, δ_t הוא המסלול המקסימלי שהוביל למצב s במיקום t ברצף.

3. מעקב לאחור – backtracking:

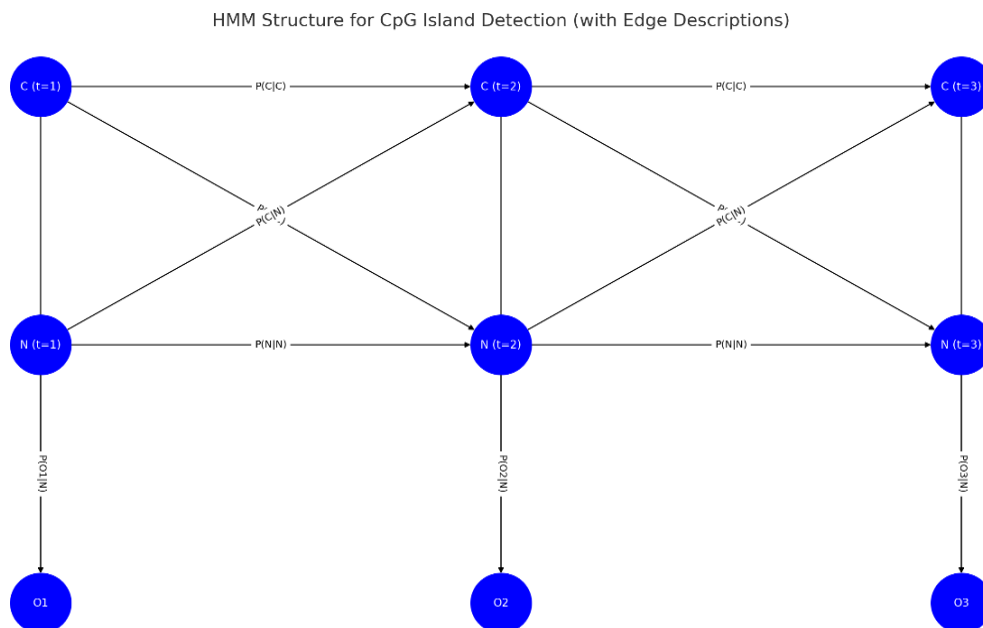
לאחר סיום חישוב כל ההסתברויות, מוצאים את המצב הסביר ביותר במיקום האחרון (T) ברצף:

$$S_T = \arg \max_s \delta_T(s)$$

וחוזרים אחורה לאורך המסלול שחושב על מנת למצוא את $S_{T-1}, S_{T-2}, \dots, S_1$.

אלגוריתם ויטרבי מבטיח את מציאת הרצף הסביר ביותר של מצבים במודל HMM ועובד בצורה דינאמית כך שהוא יעיל גם עבור רצפים ארוכים.

אילוסטרציה למודל HMM

בגרף מתואר באופן ויזואלי המבנה של מודל מרקוב חבוי עבור משימת זיהוי איי CpG.

בתרשים ניתן לראות את שני המצבים החבויים בעיגולים הכחולים $\{N, C\}$ ו- O_t שמייצג את הבסיס שחזינו בו $\{A, T, G, C\}$.

בהמשך למה שמתואר במסמך בפירוט, מודל המרקוב החבוי משערך את ההסתברויות של כלל המעברים ובעזרת אלגוריתם ויטרבי מוצא את המסלול בעל ההסתברות המצטברת הגבוהה ביותר.

הערכת ביצועי המודל:

ביצענו אימון על בסיס הנתונים שקיבלנו בתיקיית data, על מנת להכפיל את גודל סט האימון ביצענו reverse-complement לרצפים בקובץ שסופק, והערכנו את ביצוע המודל על ידי שימוש במידע שסופק על כרומוזום 2.

על מנת להריץ את הטסט יש לכתוב את המילה "evaluate" במקום נתיב output בשורת הפקודה ולהכניס את קובץ האינפוט CpG-islands.2K.chr2.lbl.fa.gz כך שהמודל יציג את ניתוח ביצועיו על נתוני הטסט שקיבלנו.

כדי לתייג את הנתונים נריץ בדרך הרגילה את קבצי הטסט.

להלן התוצאות שהתקבלו בהרצה:

Transition Probabilities:		
	C	N
C	0.9969	0.0031
N	0.0006	0.9994

Emission Probabilities:					
	A	T	G	C	N
C	0.1614	0.1614	0.3386	0.3386	0.0000
N	0.2362	0.2362	0.2637	0.2637	0.0002

Evaluation Metrics

```
Evaluating the model...
Comparison Metrics:
Accuracy: 0.8263
Balanced accuracy: 0.5452
Precision: 0.7765
Recall: 0.8263
F1 score: 0.7885
Evaluation complete.
```

ניתן לראות שהתוצאות שמתקבלות על ידי שימוש במודל הן תוצאות טובות סה"כ למשימה מורכבת כמו זיהוי איי CpG ובעבור מודל יחסית פשוט עם הנחות משמעותיות:

Accuracy = 82.6%

משמעות – היחס הכולל של ניבויים נכונים מתוך כל הניבויים שבוצעו.

פירוש – דיוק של כ-83% מצביע על כך שהמודל מסווג נכון אזורי CpG ואזורי non-CpG ב-83% מהמקרים, שזו תוצאה יחסית טובה.

Balanced Accuracy = 0.5452

המודל מצליח לזהות היטב תיוג אחד אך פחות טוב תיוג אחר למשל את C שמופיע פחות פעמים. ניסינו לשפר את המודל באמצעות איזון הנתונים כך שיכלול משקלים מותאמים לשיפור זיהוי התיוג הנדיר יותר על ידי הגדלת המשקל של כיתה "C" בעת חישוב הסתברויות המעבר והפליטה. כמו כן ניסינו להוסיף smoothing.

ניתן לראות כי השינוי שיפר את הבלנס בצורה זניחה והזיק מעט לדיוק כך שבסופו של דבר בחרנו להישאר עם המודל המקורי. אלו התוצאות של המודל עם תוספת זאת:

```
Training complete. Evaluating the model...
Comparison Metrics:
Accuracy: 0.8253
Balanced accuracy: 0.5478
Precision: 0.7770
Recall: 0.8253
F1 score: 0.7892
Evaluation complete.
```

Precision = 77.6%

משמעות – המדד בוחן את היחס בין הניבויים החיוביים שנמצאו נכונים לבין סך כל הניבויים החיוביים.

פירוש – כאשר המודל מנבא אזור כ-CpG הוא צודק ב-77.6% מהמקרים. זה מצביע על כך שקיים שיעור מסוים של false positives.

Recall = 82.6%

משמעות – המדד בוחן את היחס בין הניבויים החיוביים הנכונים לבין סך כל המקרים החיוביים בפועל.

פירוש – רגישות של כ-82.6% מציינת שהמודל מצליח לזהות כ-82% מכלל אזורי CpG בפועל. זה מצביע על יכולת טובה של המודל לזהות מקרים חיוביים.

F1 Score = 78.8%

משמעות - מדד F1 הוא הממוצע ההרמוני בין הדיוק החיובי לרגישות, ומאזן בין שני המדדים:

$$F1\ Score = 2 \cdot \frac{Precision \cdot Recall}{Precision + Recall}$$

פירוש – מדד F1 של כ-78.8% מצביע על איזון טוב בין הדיוק החיובי לרגישות. המדד חשוב כאשר יש צורך לאזן בין שיעור החיוביים הכוזבים לשיעור השליליים הכוזבים.